

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УХАЧ Василь Зіновійович

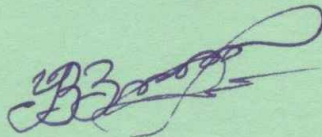
УДК 940.52(477)

**КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
(1929–1944 рр.)**

Спеціальність 07.00.01. – Історія України

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ–1998

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії України Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: доктор історичних наук, професор
КУЗЬМИНЦЬ Олександр Васильович,
Національна академія внутрішніх
справ України,
начальник кафедри історії держави і права

ОФІЦІЙНІ ОПОНЕНТИ: доктор історичних наук, професор
КУЧЕР Володимир Іванович,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України

кандидат історичних наук, доцент
МАРЧУК Василь Васильович,
Прикарпатський університет ім. В. Стефаника,
кафедра історії України

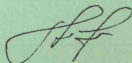
ПРОВІДНА УСТАНОВА: Тернопільський державний педагогічний університет, кафедра історії України, Міністерство освіти України, м.Тернопіль

Захист відбудеться 9 вересня 1998 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.01.38 у Київському університеті імені Тараса Шевченка (252033, м.Київ-33, вул. Володимирська, 60)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка (252033, м.Київ-33, вул. Володимирська, 58)

Автореферат розісланий 9 липня 1998 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Гончаров О.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Її обсяг становить 184 друковані сторінки. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (24 сторінки) та додатків (7 сторінок).

Вступ. Актуальність теми. Упродовж десятиліть офіційна українська історіографія в умовах панування догматичної ідеології була позбавлена можливостей об'єктивного вивчення історії України. Відродження Української державності зняло перешкоди на шляху до історичної правди, але разом з тим сучасні проблеми державного будівництва та національно-культурного відродження України вимагають наукового вивчення й глибокого осмислення корінних питань вітчизняної історії, зокрема періоду 30-х–50-х років XX століття.

Розробка і визначення шляхів подальшої розбудови Української держави значною мірою спирається на історичний досвід народу, на теорію і практику національно-визвольного руху, на ідейно-теоретичні настанови і практичну діяльність політичних рухів, партій, громадських організацій.

Вагома роль у боротьбі за незалежну, суверенну Україну належала Організації Українських Націоналістів (ОУН). Українські націоналісти звинувачували радянською владою в тому, що вони боролися за незалежну Україну. Офіційною радянською історіографією ОУН приписувалося клеймо фашистської, злочинної організації. Упродовж десятиліть замовчувався національно-визвольний характер її політичної і збройної боротьби проти тоталітарних систем, які з надзвичайною жорстокістю придушували прагнення українського народу до власної державності.

Невід'ємною складовою на шляху поступу українського народу до державної незалежності ОУН вважала культурно-освітню роботу, оскільки постановля і розбудова Української держави, що складало мету і завдання ОУН, було немислим без збереження культурних надбань минулого і подальшого розвитку української національної культури та освіти як запоруки виховання свідомих громадян-патріотів власної держави.

У зв'язку з цим дослідження культурно-освітньої діяльності Організації Українських Націоналістів видається давно назрілим і актуальним науковим завданням.

По-перше, повне та всебічне розуміння ідеології, політичної програми та практичної культурно-освітньої діяльності ОУН на території України у

досліджуваний період неможливе без глибокого, об'єктивного вивчення джерельної бази.

По-друге, назріла потреба по-новому підійти до визначення місця та значення проведеної ОУН роботи по збереженню та розбудові української національної культури та освіти, діяльність якої до останнього часу трактувалася як "буржуазно-націоналістична, терористична та шкідлива для українського народу", що в свою чергу виключало можливість об'єктивного наукового розв'язання проблеми та створювало негативну громадську думку.

По-третє, дослідження культурно-освітньої діяльності ОУН покликане забезпечити цілісність у підходах до вивчення історії української культури та освіти, а також допомогти виробленню нової концепції визначеної проблеми.

Таким чином, політична гострота і актуальність проблеми, її науково-теоретична і практична значимість зумовили вибір теми дисертації.

Об'єктом дослідження є діяльність ОУН на території України в період 1929 – 1944 років, документи польського, радянського, нацистського режимів, які висвітлюють їхню політику щодо розвитку української культури й освіти.

Предметом дослідження стала практична культурно-освітня робота ОУН у мережі легально діючих українських культурно-освітніх, молодіжних, спортивних товариств, у сфері шкільництва та протидія асиміляційній політиці окупаційних режимів у культурно-освітній сфері.

Мета дослідження полягає в тому, щоб, виходячи з новизни, наукової актуальності та практичної значимості теми, недостатнього ступеня її розробки, комплексно дослідити і критично осмислити теоретичні засади і практичну культурно-освітню діяльність Організації Українських Націоналістів у контексті тогочасної суспільно-політичної ситуації в Україні. Основну увагу зосереджено на діяльності ОУН в середовищі українських культурно-освітніх, молодіжних, спортивних, господарських товариств, у навчальних закладах та на протидії політиці правлячих кіл пануючих режимів.

У дисертації поставлено наступні **завдання**:

— дослідити ставлення ОУН до проблем культури й освіти та їх ролі у суспільному прогресі;

— розкрити погляди діячів націоналістичного руху на проблему ролі та значення культурно-освітньої роботи в контексті боротьби української нації за державну незалежність;

— проаналізувати основні напрями та завдання культурно-освітньої політики ОУН;

— розкрити значення діяльності культурно-освітнього сектору ПУН¹-ОУН;

— показати форми та методи боротьби ОУН за національну освіту;

— дослідити вплив та практичну діяльність ОУН в українських культурно-освітніх та створених організаціях молодіжно-виховних товариствах з визначенням їхньої ролі у збереженні національної культури, розвитку шкільництва;

— висвітлити роль самоосвітнього руху як альтернативного шляху національного виховання української молоді в умовах бездержавної нації та основні періоди налагодження ОУН шкільництва;

— проаналізувати структуру побудову, головні завдання та діяльність утворених ОУН виховних молодіжних організацій, юнацтва ОУН, їхню роль у згуртуванні патріотичної української молоді;

— висвітлити позицію ОУН щодо культурно-освітньої політики окупаційних режимів;

— сформулювати пропозиції щодо використання досвіду минулого в подальшому розвитку української культури й освіти.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1929 – 1944 роки – період від часу утворення ОУН до визволення України від гітлерівських окупантів. У 1929 році Перший Конгрес ОУН ухвалив програмні завдання в галузі культурно-освітньої політики, що ознаменувало собою початок практичної діяльності організації в мережі культурно-освітніх, молодіжних, спортивних, господарських товариств, на терені школи, яка впродовж 1929–1941 років зосереджувалася в основному в Західній Україні та українських етнічних землях західніше Бугу та Сяну, а з 1941 року поширилася на всю Україну. В 1944 році, у зв'язку з відновленням у Західній Україні радянського режиму, керівництво ОУН змушене було внести суттєві зміни щодо форм та методів подальшої підпільно-революційної боротьби та культурно-освітньої діяльності.

Методологічна основа дослідження. При вирішенні поставлених у дослідженні завдань дотримано принципів історизму та об'єктивності, застосовано проблемно-хронологічний, ретроспективний та порівняльний методи.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній зроблена одна з перших спроб комплексного дослідження та аналізу проблеми культурно-освітньої діяльності ОУН в контексті суспільно-політичного життя України в

¹ ПУН – Провід Українських Націоналістів – виконавчий орган ОУН, очолюваний головою ПУН.

1929–1944 роках. Залучені до наукового обігу нові джерела, у тому числі архівні матеріали колишніх спецфондів, дали можливість об'єктивно підійти до оцінки у висвітленні ряду питань, які роками замовчувалися або ж спотворювалися радянською історіографією.

На конкретному фактичному матеріалі в дисертації:

1) проаналізовано постанови програмових документів з питань культурно-освітньої діяльності ОУН;

2) розкрито основні форми і методи боротьби ОУН за збереження і розвиток української національної культури та освіти на фоні культурно-освітньої політики польського, радянського та фашистського тоталітарних режимів;

3) висвітлено основні періоди й альтернативні шляхи налагодження шкільництва та національно-патріотичного виховання молоді в освітніх закладах краю, ролі у цих процесах ОУН та українських культурно-освітніх товариств.

Практичне значення дослідження полягає у можливості врахування досвіду та уроків боротьби ОУН за незалежну Українську державу, гідної оцінки та визнання на державному рівні прав ветеранів-воїнів ОУН–УПА, які боролися проти усіх тоталітарних режимів. На основі результатів дослідження можна дати об'єктивну, наукову оцінку місця, ролі та значення діяльності ОУН у національно-визвольному русі, ліквідувати стереотипи радянської історіографії про “антинародну”, “злочинну” діяльність ОУН. Це сприятиме консолідації національно-державницьких сил навколо розбудови державності України, подолавши розбрат, який мав місце в минулому. Зібраний фактичний матеріал, результати дослідження можуть бути використані для подальшої розробки питань історії України, під час вивчення теми при викладанні у вищих навчальних закладах, загальних і спеціальних курсів історії культури, історії політичних партій і громадських рухів.

Наукова апробація роботи здійснювалася на кафедрі історії України Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Найважливіші її результати викладені у статтях, доповідях і повідомленнях на наукових конференціях, зокрема на міжнародній конференції “Українсько-польські відносини у Галичині в ХХ столітті” (м.Івано-Франківськ, 1996 р.) та всеукраїнських “Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність” (м.Київ, 1996 р.), “Українська національна ідея: історія і сучасність” (м.Житомир, 1997 р.).

Основний зміст дисертації

У першому розділі “Джерельна база та історіографія дослідження” проаналізовано джерельну базу та історіографію дослідження. Указано на причини замовчування проблеми, недостатнього рівня її наукового розв'язання. Наголошено, що впродовж десятиліть панування догматичної ідеології радянськими партійно-державними структурами замовчувався національно-визвольний, захисний характер боротьби ОУН проти всіх поневоловачів України, був заборонений доступ історикам до архівів ОУН. Цілеспрямовано поширювалися серед української громадськості наклепи про діяльність ОУН як посібника польського та фашистського імперіалізму, як одну з найреакційніших ланок в системі політичних організацій класових ворогів соціалізму. Обгрунтовано висновок про відсутність у вітчизняній історіографії узагальнюючих праць, у яких би комплексно розглядалася культурно-освітня діяльність ОУН за весь період її діяльності на рідній землі.

Подано характеристику основних груп джерел, що склали основу дисертаційного дослідження. Наголошено на значній науковій цінності як оунівських, так і польських, радянських документів, а також документів фашистської окупаційної влади, які до останнього часу склали спецфонди центральних та обласних державних та партійних архівів.

Особлива увага приділена аналізу документів ОУН, де, зокрема, висвітлювалися ідеологічні засади програми організації, що дало змогу прослідкувати еволюцію теоретичних положень культурно-освітньої політики ОУН¹.

Проаналізовано групу документів, котра відбиває місце та роль членів ОУН у діяльності товариств “Просвіта”, “Рідна школа”, “Відродження”, “Луг”, “Січ” та інших, визначено практичний внесок організації у роботу цих товариств².

¹ ЦДАГО України. – Ф.57. – Оп.4. – Спр.346. – Арк.1–12, Постанови з'їзду, конференцій ОУН; ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.255. – Арк.64–65 зв., Короткий популярний виклад ідеології та політики українського націоналізму; Там же. – Спр.36, 37. – т.1. – т.2. – Арк.1–80, Документи про основу, структуру і світогляд ОУН; Там же. – Спр.254. – Арк.5–12, Соціальна програма українського націоналізму; ДАІФО. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.55. – Арк.1–28, Статут, програма і організаційна структура ОУН та інші.

² ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.17. – Арк.1–2, Звіти про відновлення діяльності товариства “Просвіта” в Галичині та на Волині; ДАЛО. – Ф.243. – Оп.1. – Спр.242. – Арк.7, Про діяльність ОУН у товариствах “Рідна школа”; ДАТО. – Ф.231. – Оп.1. – Спр.1389. – Арк.1–113, Про діяльність “Лугу” і “Соколу” та інші.

Окремо подано аналіз освітніх документів ОУН¹, на основі яких висвітлено мету, основні завдання програми організації у сфері національної освіти. Проаналізовано документи, що характеризують самоосвітній рух, розглядуваний керівництвом ОУН як один з альтернативних шляхів навчання української молоді в рідній школі².

Відокремлено групу документів, в яких розкрито роботу ОУН з молоддю³. На основі їх аналізу підсумовується, що в громадському секторі, поряд із культурно-освітньою працею, ОУН надавала важливого значення виховній роботі з підростаючим поколінням.

З метою порівняльного аналізу ставлення окупаційних режимів до розвитку української культури та освіти, їхньої політики у відношенні до культурно-освітньої діяльності ОУН проаналізовано окремо групи польських, радянських та німецьких документів.

Окремо в розділі аналізується оунівська та інша періодика⁴, на сторінках якої знайшли відображення теоретичні положення культурно-освітньої програми ОУН та її практична діяльність.

Проаналізовано історико-мемуарні збірники та збірники документів з боротьби ОУН-УПА⁵. Наголошено, що істотною вадою цих видань є практично цілковита відсутність документів, які б розкривали культурно-

¹ ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.36. – Арк.21–23 зв., Націоналізм: нова система виховання; Там же. – Спр.266. – Арк.1–36, Основні відомості з українознавства, історії України. – т.1.–т.2; ЦДА України у Львові. – Ф.309. – Оп.1. – Спр.2619. – Арк.41–45, За націоналістичний зміст виховання української молоді та інші.

² ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.2. – Спр.99. – Арк.14–106, Часопис масової народної освіти "Самоосвітник".

³ ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.279. – Арк.1–17 зв., Інструкції і відозви крайового і окружного проводів юнацтва ОУН та звіти про роботу з молоддю; ДАІФО. – Ф.69. – Оп.1. – Спр.756. – Арк.31, Програма роботи ОУН з українською націоналістичною молоддю в українських організаціях; ДАТО. – Ф.231. – Оп.1. – Спр.2168. – Арк.30–32, Про утворення при Крайовій Екзекутиві ОУН "Відділу виховання молоді".

⁴ Виховання й освіта народу: поняття, ідеологія і завдання // Наш ключ. – 1933. – 16 квітня; Завдання шкільної освіти // Українське слово. – 1941. – 29 вересня; Завдання культурно-освітньої роботи // Українське слово. – 1941. – 12 жовтня; Виховання й освіта // Краківські вісті. – 1942. – 30 жовтня.

⁵ ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955: 36 документів, 1955; Бойові друзі. Збірка спогадів з дій ОУН 1929–1945 рр. – т.1. – Торонто, 1980; Документи з історії національно-визвольного руху в Україні ХХ століття. – Випуск І, К., 1994; Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. – К., 1996 та інші.

освітню діяльність ОУН. Тому у майбутньому варто було б поєднати зусилля науковців та співробітників архівів з метою видання ґрунтовних збірок документів з історії ОУН, її культурно-освітньої діяльності.

У розділі зроблено висновок, що досліджувана тема отримала лише часткове висвітлення в наявній на сьогодні літературі, причому тільки окремих аспектів культурно-освітньої діяльності ОУН. По-перше, у переважній більшості літератури взагалі не підняті хоча б окремі аспекти теми. По-друге, значна частина опублікованих праць має публіцистичний характер і висвітлює діяльність ОУН періоду Другої світової війни. По-третє, заборона доступу історикам до архівів ОУН як основного джерела створила своєрідний інформаційний вакуум з теми дослідження.

Окремо звернуто увагу на дослідження П.Мірчука¹, який зробив одну з перших спроб подати повну і систематичну (хронологічно) історію ОУН з 1929 по 1939 роки, висвітливши хід бойових акцій, найважливіші політичні процеси, засадничі принципи ідеології, політики й стратегії ОУН. Проте хронологічний підхід, недостатня джерельна база не дозволили автору цілісно висвітлити культурно-освітню діяльність ОУН.

У розділі дисертантом детально проаналізовано праці О.Ольжича, керівника культурно-освітнього сектора ПУН-ОУН. Зроблено висновок, що це була мало не єдина спроба подати в теорії цілісну програму культурно-освітньої політики ОУН та визначити шляхи її практичної реалізації².

У радянській історіографії західно-українських земель грубо фальсифікувалася історія ОУН. На окремих фактах, вивраних з контексту подій, ОУН показувалася як посібник польського та німецького імперіалізму. Це обумовлювалося тим, що десятиліттями тоталітарний режим не тільки спотворював українську історію, але й бажав стерти з пам'яті українського народу його героїчне минуле, боротьбу за національне визволення, знищити українську національну самобутність і будь-які прояви державної незалежності

¹ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920–1939. – т.1. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк, 1968.

² Ольжич О. Культурна політика українського націоналізму // Незнаному воякові. – К., 1994. – С.226–230; Там же. Націоналістична культура. – С.230–232; Там же. Виховання молоді. – С.134–137 та інші.

України, вважаючи український націоналізм найбільшим своїм ворогом¹.

Підкреслено, що, незважаючи на спростування хибних оцінок радянської історіографії, у сучасних наукових виданнях з історії ОУН–УПА недостатньо надано уваги аналізу культурно-освітньої діяльності ОУН².

У загальному підсумку до першого розділу зазначено, що відсутність праць з цієї теми спонукала звернутися до опрацювання доступної на сьогодні джерельної бази, вивчення якої дозволило б об'єктивно, відкидаючи політичні та ідеологічні штампи, дослідити працю ОУН в культурно-освітній царині.

У другому розділі **“Роль і місце культурно-освітньої роботи в ідеологічній та політичній діяльності ОУН”** розкрито процес оформлення теоретичних засад та головних завдань культурно-освітньої політики ОУН.

Показано погляди провідних діячів ОУН на важливість відродження та розвитку національної культури, освіти. Необхідність духовно культурної революції висувала перед керівним активом ОУН потребу оформити теоретичні засади культурно-освітньої програми, основні положення якої зводилися до таких моментів:

- розвиток української культури мав проходити шляхом взаємозбагачення з кращими зразками світової, а тому, по-перше, потрібно відійти від орієнтації тільки на культурну Москву, яка є поневолювачем України; по-друге, культурне відродження повинно мати глибоке коріння в історії та духовності українського народу, опиратися на героїчні зразки вітчизняної культурної спадщини; по-третє, культурно-освітня діяльність у громадському секторі мала бути для членства ОУН не самоціллю, а важливим засобом для досягнення політичної незалежності;

- розбудова української національної освіти, в основу якої покладалася система національної, державної, обов'язкової, єдиної та безплатної школи, визнавалася пріоритетним напрямом діяльності держави. Встановлення

¹ Дудикевич Б., Вітошинський Я. Українські буржуазні націоналісти – найманці міжнародних імперіалістів. – Львів, 1952; Римаренко Ю. Жовто-блакитний “месія” (Про шовіністичну і расистську сутність українського буржуазного націоналізму). – К., 1969; Даниленко С. Дорогою ганьби і зради. – К., 1970; Чумак В. Антинаукова сутність і реакційність ідейних основ українського буржуазного націоналізму. – К., 1984 та інші.

² Коваль В. За що і з ким боролися ОУН–УПА // Україна ХХ століття. Проблеми національного відродження: 36. наук. праць. – К., 1993. – С.91–117; Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. – Дрогобич, 1994; ОУН–УПА і українське питання: погляд із сьогодення / Кучер В., Дробот І., Виговський М. та інші. – К., 1997; Кучер В. ОУН–УПА в боротьбі за незалежну Україну. – К., 1997.

ефективної навчально-виховної системи, яка б забезпечила всебічний, гармонійний розвиток особистості, сприяла вихованню української молоді в національно-патріотичному дусі.

У розділі детально аналізуються постанови з культурної політики, які були прийняті на Першому, Другому та Третньому надзвичайному Великих Зборах ОУН, конференцій організації. Проаналізовано місце релігії в системі українського націоналізму. Показано еволюцію поглядів ОУН щодо вирішення релігійних питань, вказано можливі шляхи майбутнього розвитку української церкви.

Висвітлено діяльність утвореного у 1937 році з ініціативи Є.Коновальця культурно-освітнього сектору ПУН–ОУН, очолюваного О.Ольжичем. Основними завданнями новоутвореної реферантури¹ в структурі ОУН були: оформити духовний сектор праці ОУН, заклавши йому філософсько-світотглядний фундамент; напрацювати конкретні плани культурно-освітньої роботи в кожній окремо взятій ділянці та черговість завдань на майбутнє; залучити до її діяльності широкі кола професійних наукових, культурно-освітніх кадрів. Значення цієї діяльності полягало в тому, що культурно-освітня програма ОУН отримала подальше вдосконалення, було налагоджено практичну співпрацю з суміжними українськими організаціями в еміграції, створено міцну кадрову та наукову базу для праці на території України в період 1941 – 1944 років.

Окремо висвітлено мету та основні завдання ОУН у сфері національної освіти. Проаналізовано основні освітні документи ОУН, які дали розуміння головних засад виховної функції українського націоналізму.

У розділі обгрунтовано висновок, що у власній діяльності ОУН не обмежувалася суто політичними завданнями, а прагнула реально впливати на культурно-освітні процеси в Україні, що сприяло виробленню власної культурно-освітньої програми, визначенню реальних шляхів її практичної реалізації та напрацюванню оптимальних шляхів розвитку майбутньої системи національної культури, освіти і виховання.

У третьому розділі **“Боротьба ОУН за збереження української національної культури та освіти”** акцентується увага на протидії ОУН антиукраїнській політиці правлячих кіл окупаційних режимів.

¹ Реферантура – відповідний сектор (в установі чи організації), галузевий відтінок чи підрозділ.

Підкреслено, що проведені в 1930 році конференції Крайової Екзекутиви¹ ОУН вказали на необхідність повністю охопити організаційною сіткою громадське життя, праця в якому розглядалася керівництвом ОУН не як самоціль, а як важливий засіб для виховання народу.

У розділі розкрито працю ОУН у товариствах “Просвіта”, “Рідна школа”, “Відродження”, “Січ”, “Луг”. Наведені статистичні дані дозволили зробити висновок, що члени ОУН становили організуюче та практичне ядро роботи цих товариств, хоча, з метою не нааражати їх на закриття польською владою, часто не обіймали керівні посади.

На основі тасмних польських документів нами подаються щорічні статистичні дані щодо відсоткового впливу ОУН на вищевказані товариства, які свідчать про зростання політичної ваги, авторитету та впливу підпільної ОУН у Галичині.

По-новому оцінюється в розділі боротьба ОУН за національну школу. На значному документальному матеріалі розкрито роботу ОУН у навчальних закладах. Особливий акцент зроблено на шкільній акції 1933–1934 років, яка стала одним з найбільших політичних заходів, проведених ОУН в обороні національного шкільництва. Основне завдання акції, з одного боку, полягало у широкомому залученні учнів до активного спротиву владі, щоб кожний український школяр відчув відповідальність та свою причетність до боротьби за визволення. З іншого, ОУН, шляхом організації підпільних гуртків серед учнівської молоді, створювала умови для постійної та організованої боротьби за українську школу. Показано боротьбу ОУН проти ліквідації гуртків товариства “Рідна школа”, яке в умовах ліквідації українського державного шкільництва стало організаційним та ідейним центром розбудови системи приватної освіти.

Окремо розкрито суперечливий характер культурно-освітніх перетворень, здійснюваних радянським режимом у Західній Україні в 1939–1941 роках, показано поетапну, замасковану ліквідацію національно-культурних традицій, масові репресії, що об’єктивно викликало спротив ОУН.

Початок військових дій між Німеччиною та СРСР надав можливість ОУН розгорнути культурно-освітню діяльність у всеукраїнському масштабі, основний тягар якої було покладено на Похідні групи ОУН та культурно-освітній сектор організації. Нагальними завданнями, які постали перед організацією в цей період були: розбудувати організаційну сітку, провести

¹ Екзекутива — виконавчий орган, виконавча влада.

організацію всіх ділянок національно-культурного життя та посилити патріотичні, самостійницькі настрої широких народних кіл Наддніпрянщини, які пройшли тривалий процес русифікації. Розкрито проблеми, з якими ОУН зіткнулася на Великій Україні, і які полягали в слабкості її соціально-економічної програми, нерозумінні певних політичних гасел організації.

Показана відверта антиукраїнська політика нацистського окупаційного режиму “нового порядку” щодо розвитку української культури та освіти. Водночас підкреслено, що національно-патріотичним силам вдалося відновити роботу культурно-освітніх товариств, на які в нових умовах покладалася важливі завдання пропагандистської, національно-державницької виховної роботи; розпочати навчання у навчальних закладах усіх ступенів. Наголошено, що з початком масових репресій проти українських патріотів у 1942–1943 роках більшість середніх та вищих навчальних закладів, особливо гуманітарного напрямку, були закриті.

Розділ завершується висновком, що діяльність ОУН в культурно-освітній царині зірвала спроби окупаційних режимів проводити відкриту антинародну політику в галузі культури та освіти, асимілювати українську молодь.

У четвертому розділі “Діяльність ОУН з організації навчання та національно-патріотичного виховання молоді” висвітлено основні періоди організації ОУН навчання та виховання української молоді. Зроблено висновок, що за відсутності державності України, асиміляційної політики її поневоловачів постійних умов для належної організації системи навчання в усіх її компонентах в ОУН не було.

У розділі наголошено, що ОУН працювала над пошуком альтернативних шляхів навчання дітей у рідній школі. У висліді цих пошуків було налагодження ОУН масштабного самоосвітнього руху, який розгорнувся у Західній Україні з початком 1930 року. Заслугою часопису “Самоосвітник”, його структурних підрозділів було те, що, по-перше, першочергово були поставлені питання масової народної освіти. Це дало змогу, насамперед, загалу селянської та робітничої молоді, яка не мала змоги оплачувати навчання та гостро потребувала відповідних навчальних засобів, отримати хоча б основи знань. По-друге, ОУН оголосила з 1 січня 1939 року ударну кампанію для боротьби з неписьменністю, яка полягала в утворенні курсів для неписьменних, виданні літератури, організації пересувних бібліотек.

На значному фактичному матеріалі висвітлено працю ОУН на ниві шкільництва у період 1941 – 1944 років. Підкреслено, що ОУН у цей період поставила завдання підготувати програму створення нової української школи,

розбудувати систему національної освіти, утримуючи над навчально-виховним процесом постійний контроль, накреслити плани роботи науково-дослідних та академічних установ. На значному документальному матеріалі у розділі показано початок реалізації цієї програми навчання в школах у різних регіонах України.

Проаналізовано стан українського шкільництва у Галичині за період польської та німецької окупації. Водночас, з метою визначення особливостей нацистської політики у сфері освіти, в розділі проведено порівняльний аналіз розвитку шкільництва на території Генерального Губернаторства (до складу якого в 1941 року була включена Галичина), Райхкомісаріату України та українській території, що перебувала під владою військового командування.

Фактично вперше розкрито такий аспект, як організація навчання українських дітей в рідній школі командуванням УПА. Показано як на контрольованих українськими повстанцями територіях було налагоджено навчання у школах, надавалася посильна матеріальна допомога як школам, так і вчителям.

Значну увагу в розділі приділено національно-патріотичній виховній роботі ОУН з молоддю. Активна праця організації в середовищі учнівської, студентської, селянської, робітничої молоді, зокрема, через утворені при Крайовій Екзекутиві ОУН "Відділи виховання молоді", розгалужену мережу юнацтва ОУН, молодіжних націоналістичних товариств "Молодий націоналіст", "Січ", легально діючих культурно-освітніх, спортивних товариств, які були в тодішніх умовах важливіми осередками національно-патріотичного виховання, пояснювалася прагненням ОУН цілком охопити і тримати постійний контроль над процесом навчання та виховання підстаючого покоління, уберегти молодь від асиміляційної політики поневолювачів України, а також отримати в майбутньому добротний резерв національносвідомих кадрів для праці в мережі ОУН.

У загальному підсумку до розділу зазначено, що ОУН з часу утворення постійно працювала над тим, щоб українська молодь навчалася і виховувалася в рідній українській школі, бо "від цього залежатиме майбутнє України".

У результаті проведеного дослідження автор прийшов до ряду **висновків**, основні з яких виносяться на захист:

1. Одразу після створення ОУН як організації національно-визвольної, вона всіма засобами відстоювала самостійницьку позицію, орієнтовану на сили власного народу у боротьбі проти поневолювачів України, поступово перетворилася в одну з дієвих і авторитетних політичних сил, стратегічною

метою якої було здобуття та розбудова Самостійної Соборної Української держави.

2. У власній діяльності ОУН не обмежувалася суто політичними завданнями, а намагалася, з одного боку, впливати на культурно-освітні процеси, а з іншого – підпорядкувати працю громадського сектора під контроль свого руху.

3. Культурна політика ОУН ґрунтувалася на засадах стимуляції та підтримки державою мистецтва, науки, літератури, визнанні свободи культурної творчості, необхідності відродження духовності українського народу, збагачення національних традицій.

4. Розбудова української національної освіти, в основу якої покладалася система національної, державної, обов'язкової, єдиної та безплатної школи визнавалася пріоритетним напрямом діяльності держави та мала відповідати вимогам часу. Зміст і головну мету виховання та освіти ОУН вбачала у підготовці ініціативної, вольової та фізично здорової людини, яка б засвоїла цінності української та світової культури, моральні засади родинного, громадського та національно-державницького життя.

5. Відверта ліквідація української культури, освіти спровокувала виступи ОУН, що проявилися як у наполегливій практичній роботі на культурно-освітній ниві в умовах постійних переслідувань, так і в організації численних акцій, демонстрацій, мітингів, саботажів, а інколи і терористичних актів проти представників окупаційної влади.

6. Виступаючи за навчання та виховання українських дітей у національній школі, ОУН паралельно працювала над пошуком альтернативних шляхів організації навчання та виховання молоді в умовах тимчасової відсутності Української державності, підтвердженням цьому є масштабний самоосвітній рух, розгалужена система утворених ОУН юнацьких, молодіжних виховних товариств та організації.

Усе викладене в дисертації дає підстави висловити ряд **практичних рекомендацій**:

По-перше, з метою створення в сучасних умовах єдиного блоку національно-патріотичних і демократичних сил, їх згуртування навколо ідеї розбудови державності України слід вести пошук порозуміння і об'єднання ПУН–ОУН та КУН в єдину, монолітну організацію.

По-друге, необхідно довести до завершення офіційне визнання на державному рівні національно-визвольної боротьби ОУН–УПА проти тоталітарних режимів. Українська історіографія покликана правдиво і

об'єктивно досліджувати діяльність ОУН. Все це буде важливим чинником встановлення громадянської злагоди в українському суспільстві, сприятиме підвищенню національної свідомості, вихованню патріотизму у громадян України.

По-третє, не відпускаючи розвиток культури, освіти на самоплив, держава повинна розробити таку систему керівництва цією сферою, яка б підтримувала і заохочувала всі творчі пошуки у мистецтві, літературі, педагогіці й освітності з метою збереження національних традицій і високого культурно-освітнього рівня населення України.

По-четверте, враховуючи, що в Україні проживають поряд із корінним населенням – українцями – представники інших народів (росіяни, євреї, поляки, німці, білоруси, угорці, кримські татари та інші), необхідно створювати можливості для забезпечення прав національних меншин навчати дітей рідною мовою, при одночасному засвоєнні державної мови.

По-п'яте, в умовах сьогоденної нестабільної економічної ситуації в країні необхідно на державному рівні вести пошук джерел матеріального та соціального забезпечення працівників культурних та навчально-виховних закладів, оскільки зволікання призводить до подальшого падіння їхнього соціального статусу в суспільстві та до «вимивання» кращої частини професійних кадрів зі сфери культури й освіти.

Основні положення дисертації висвітлені у таких публікаціях:

1. Діяльність ОУН з організації навчання та національно-патріотичного виховання молоді в період з 1929 по 1944 роки // Вісник наукових досліджень. – Тернопіль. – 1997. – № 6–7. – С.55.

2. Етнос, школа, політика (народна освіта у контексті суспільно-політичної боротьби ОУН в західно-українських землях 40-х–початку 50-х років за матеріалами таємних архівів ЦК КП(б)У // Вісник наукових досліджень. – Тернопіль. – 1997. – № 12. – С.51 (Співавтори: Доценко Ю.Ю., Сворак С.Д., особистий внесок – 40%).

3. «Боротьба за національне навчання і виховання є боротьбою за державність / Діяльність ОУН з організації навчання та національно-патріотичного виховання молоді // Рідна школа. – 1998. – № 2. – С.24–25.

4. Олег Ольжич як культурно-освітній діяч // Українська національна ідея: історія і сучасність: Науковий збірник. – Житомир, 1997. – С.52–54.

5. Боротьба ОУН проти колонізації української національної культури та освіти // Наукові записки з історії України. – Збірник статей. – Вип.7. – К., 1998. – С.80–88.

6. Українська молодь повинна «заснати» національного виховання. (До проблеми основних засад виховної функції українського націоналізму) // Актуальні проблеми розбудови національної освіти: 36. наук.-метод. праць. – К.: Херсон: Пілотні школи, 1997. – С.236–239.

7. До питання культурно-освітньої діяльності Організації Українських Націоналістів на терені Галичини в період 1929–1939 рр. // Українсько-польські відносини у Галичині в ХХ столітті: Матеріали міжнародної наукової конференції. 21–22 листопада 1996 р. – Івано-Франківськ, 1997. – С.242–245.

8. З історії державотворчих традицій Організації Українських Націоналістів // Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність: Матеріали наукової конференції. 22–23 листопада 1996 р. – К., 1997. – С.150–154.

Ухач В.З. Культурно-освітня діяльність Організації Українських Націоналістів (1929–1944 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01. – Історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 1998.

Досліджується культурно-освітня програма ОУН, форми та методи боротьби за збереження української культури та освіти, основні періоди й особливості організації ОУН навчання та виховання української молоді.

Встановлено, що культурно-освітня робота була пріоритетним напрямом діяльності ОУН в громадському секторі. Боротьба ОУН зірвала спроби окупаційних режимів проводити відкрити антиукраїнську політику в культурно-освітній сфері, асимілювати молодь.

Ключові слова: культурно-освітня діяльність, національна школа, національно-патріотичне виховання, молодь, ОУН, Західна Україна, Наддніпрянщина.

Ухач В.З. Культурно-просветительская деятельность Организации Украинских Националистов (1929–1944 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. – История Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 1998.

Исследуется культурно-просветительская программа ОУН, формы и методы борьбы за сохранение украинской культуры и образования, основные периоды и особенности организации ОУН обучения и воспитания украинской молодежи.

Установлено, что культурно-просветительская работа была приоритетным направлением работы ОУН в общественном секторе. Борьба ОУН сорвала попытки оккупационных режимов проводить открытую антиукраинскую политику в культурно-просветительской сфере, ассимилировать молодежь.

Ключевые слова: культурно-просветительская деятельность, национальная школа, национально-патриотическое воспитание, молодежь, ОУН, Западная Украина, Надднепрянина.

Ukhach V.Z. Cultural and educational activities of Ukrainian Nationalist Organization (1929 – 1944). – Manuscript.

Dissertation for Candidates (Master's) Degree in History by speciality 07.00.01. – History of Ukraine. – National Teachers' Training University named after M.P.Dragomanov. – Kyiv, 1998.

UNO's cultural and educational programme is researched in the thesis. Forms and methods of struggle for Ukrainian culture and education softy, main periods and UNO features of training and education of Ukrainian youth are also under study.

It is determined that cultural and educational activities of UNO were their prior direction in social sector. Due to UNO's struggle against occupation regimes, the cultural and educational anti-Ukrainian policy and assimilation of youth were broken off.

Key words: cultural and educational activities, national school, national and patriotic education, youth, UNO, Western Ukraine, Naddnpianshchina.

Підписано до друку 07.07.98 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк.1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 206.

вул. Червоноармійська, 57/3, к.101.
Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86